

श्रीपुरुषोत्तमयोगः

श्रीमद्भगवद्गीतापाठशालार्थम्

मोहमय्याम्

शक १८४२.

Printed and published by
Maganlal Jagjivandas at No. 356, Nagdevi
Street near Mandvi Post Office,
Bombay. [1038x76]

श्री भगवानुवाच ।

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।
छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥
अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।
अधश्च मूलान्यनुसन्ततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ २
न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसंगशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ ३

ततः पदं तत् परिमार्गितव्यं यस्मिन् गता न निवर्तन्ति भूयः ।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४
निर्मानमोहा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाःपदमव्ययं तत् ॥ ५
न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः ।
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ६

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।
मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७
शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ ८
श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९
उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुंजानं वा गुणान्वितम् ।
विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १०

॥ श्लोकः १ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

ऊर्ध्वमूल मधःशाख मश्वत्थं प्राहुरव्ययम्
छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्

॥ पदानि ॥

स. म. ना. कि. म.
ऊर्ध्वमूलम् –अधःशाखम्– अश्वत्थम्–प्राहुः+अव्ययम्
ना. स. ना. स. म. कि. स. स.
छन्दांसि –यस्य –पर्णानि– यः+तम्–वेद–सः+वेदवित् १२

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ श्रीभगवान् उवाच	શ્રી ભગવાન્ બોલ્યા કે
२ ऊर्ध्वमूलम्	જેનું મૂળ ઉંચું છે
३ अधःशाखम्	જેની શાખાઓ નીચે છે
४ यस्य पर्णानि छन्दांसि	જેનાં પાંદડાં વેદો છે એવા
५ यं अव्ययं अश्वत्थं प्राहुः	જે નાશરહિત અશ્વત્થનું વર્ણન
६ तं यः वेद	તે અશ્વત્થને જે જાણે [કરે છે
७ सः वेदवित्	તે વેદવેત્તા કહેવાય.

॥ श्लोकः २ ॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्यशाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः
अधश्च मूलान्यनुसन्ततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके

॥ पदानि ॥

अ. अ. अ. वि. म. ना. स.
अधः+च+ऊर्ध्वम्–प्रसृताः+ तस्य–शाखाः+गुणप्रवृद्धाः+
स. अ. अ. ना. वि.
विषयप्रवालाः–अधः+च – मूलानि+अनुसन्ततानि–
म. म.
कर्मानुबन्धीनि–मनुष्यलोके १४

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ तस्य शाखाः	તે અશ્વત્થની શાખાઓ
२ अधश्च ऊर्ध्वंच प्रसृताः	નીચે અને ઉપર ફેલાયલી છે
३ गुण-प्रवृद्धाः	ગુણોવડે વૃદ્ધિ પામેલી છે
४ विषय प्रवालाः	વિષયો જેમના પલ્લવ છે
५ मनुष्यलोके	મનુષ્ય લોકમાં
६ कर्मानुबन्धीनि	કર્મથી બંધન કરવાવાળાં
७ तस्य मूलानि	તે અશ્વત્થનાં મૂળો
८ अधश्च अनुसंततानि	નીચે પણ જડ ઘાલી બેઠાં છે.

॥ श्लोकः ३ ॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूल मसंगशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा

॥ पदानि ॥

अ. ना. स. अ. अ. क्रि. अ. ना. अ. अ.
न—रूपम्—अस्य+इह—तथा+ उपलभ्यते—न+अन्तः+न—च+
ना. अ. अ. ना. ना. स. स.
आदिः+न—च—संप्रतिष्ठा — अश्वत्थम्—एनम्—सुविरूढमूलम्—
स. वि. कृ.
असंगशस्त्रेण—दृढेन—छित्त्वा २०

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ अस्य रूपम्	આ અશ્વત્થનું સ્વરૂપ
२ इह तथा न उपलभ्यते	અહિયાં તેવું જણાતું નથી
३ नान्तो न चादिः	અંત કે આદિ પણ જણાતો નથી
४ न च संप्रतिष्ठा	તેમજ મધ્ય પણ જણાતો નથી
५ सुविरूढमूलं एनं अश्वत्थं	બદ્ધમૂળ એવા આ અશ્વત્થને
६ दृढेन असंग शस्त्रेण छित्त्वा	તીવ્રવૈરાગ્યરૂપી શસ્ત્રવડેકાપીને

॥ श्लोकः ४ ॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन्गता न निवर्तन्ति भूयः
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी

॥ पदानि ॥

अ. ना. स. कृ. स. वि. अ.
ततः—पदम्—तत्—परिमार्गितव्यम्- यस्मिन्—गताः+न—
क्रि. अ. स. अ. अ. वि. ना. क्रि.
निवर्तन्ति—भूयः—तम्—एव —च+ आद्यम्—पुरुषम्—प्रपद्ये—
अ. ना. वि. वि.
यतः—प्रवृत्तिः—प्रसृता—पुराणी १९

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ ततः	ત્યારપછી
२ तत्पदं परिमार्गितव्यम्	તે પદ ગોતવા માંડવું કે
३ यस्मिन् गताः	જેમાં ગએલા પુરૂષો
४ भूयः न निवर्तन्ति	ફરીથી પાછા આવતા નથી [હું કે
५ तमेव च आद्यं पुरुषं प्रपद्ये	તેજ આદિ પુરૂષને હું શરણે જાઉં
६ यतः पुराणी प्रवृत्तिः प्रसृता	જેથી અનાદિ એવી પ્રવૃત્તિ [ચાલી રહી છે.

॥ श्लोकः ५ ॥

निर्मानमोहाजितसंगदोषा अध्यात्मनित्याविनिवृत्तकामाः
द्वंद्वैर्विमुक्ताःसुखदुःखसंज्ञै र्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययंतत्

॥ पदानि ॥

स. स. स. स.
निर्मानमोहाः+जितसंगदोषाः+ अध्यात्मनित्याः+विनिवृत्तकामाः
ना. वि. स. क्रि. स. ना.
द्वंद्वैः+विमुक्ताः—सुखदुःखसंज्ञैः+ गच्छन्ति+अमूढाः —पदम् —
स. स.
अव्ययम्—तत् १२

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ निर्मानमोहाः	માન અને મોહથી રહિત એવા
२ जितसंगदोषाः	જીત્યાછે સંગદોષો જેઓએ એવા
३ अध्यात्मनित्याः	અધ્યાત્મવિદ્યામાં રમી રહેલા [એવા
४ विनिवृत्तकामाः	નિવૃત્ત થઇ છે કામનાઓ જેમની [એવા
५ सुखदुःखसंज्ञैःद्वंद्वैःविमुक्ताः	સુખદુઃખ નામના દ્વંદ્વોથી છુટેલા
६ अमूढाः	વિદ્વાન્ પુરૂષો [એવા
७ तत् अव्ययं पदं गच्छन्ति	તે અવ્યય પદને પામે છે.

॥ श्लोकः ६ ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम

॥ पदानि ॥

अ. स. क्रि. ना. अ. ना. अ. ना.
न–तत्+भासयते–सूर्यः+ न–शशांकः+न–पावकः–
स. कृ. अ. क्रि. स. ना. वि. स.
यत्+गत्वा–न–निवर्तते– तत्+धाम–परमम्–मम १६

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ सूर्यः तत् न भासयते	સૂરજ તેને પ્રકાશિત કરી શકતો
२ न शशांको न पावकः	નાહ ચંદ્રમા કે નહિ અગ્નિ [નથી
३ यत् गत्वा न निवर्तन्ते	જેને પામવાથી પાછા આવતા
४ तत् मम परमं धाम	તે મારૂં પરમધામ કહેવાય.[નથી

॥ श्लोकः ७ ॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः
मनः षष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति

॥ पदानि ॥

स. अ. ना. स. स. त.
मम+एव+अंशः+जीवलोके- जीवभूतः-सनातनः
स. ना. स. क्रि.
मनःषष्ठानि +इन्द्रियाणि- प्रकृतिस्थानि-कर्षति १०

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ जीव लोके जीवभूतः	પ્રાણી શરીરમાં જીવ બનેલો
२ सनातनः ममैव अंशः	સનાતન એવો મારોજ અંશ
३ प्रकृतिस्थानि	પ્રકૃતિમાં રહેલી
४ मनः षष्ठानि	મન છે છઠ્ઠું જેમાં એવી
५ इन्द्रियाणि कर्षति	ઇંદ્રિયોને ખેંચેછે.

॥ श्लोकः ८ ॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात्

॥ पदानि ॥

ना. स क्रि. स. अ. अ. क्रि. ना.
शरीरम् - यत्+अवाप्नोति- यत्+च+अपि+उत्क्रामति+ईश्वरः
कृ. स. क्रि ना. ना. अ. ना.
गृहीत्वा+एतानि-संयाति- वायुः+गन्धान्-इव+आशयात् १५

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ यत् शरीरं अवाप्नोति	એટલે કે જે શરીરને પામે છે
२ अपि च यत्	અને વળી જે
३ ईश्वरः सन् उत्क्रामति	ઇશ્વર છતાં મરણ પામે છે
४ तत् एतानि गृहीत्वा संयाति	તે એમને લઇ જાય છે
५ आशयात् वायुः गन्धानिव	જેમ ફુલમાંથી પવન ગંધને લઇ [જાય તેમ.

॥ श्लोकः ९ ॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनंच रसनं घ्राणमेवच
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते

॥ पदानि ॥

ना. ना. ना. अ. ना. ना. अ. अ.
श्रोत्रम्–चक्षुः–स्पर्शनम्–च– रसनम्–घ्राणम्–एव–च
कृ. ना. अ. स. ना. क्रि.
अधिष्ठाय–मनः+च+अयम्– विषयान्–उपसेवते १४

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च	કાન આંખ અને ત્વચા
२ रसनं घ्राणमेव च	જીભ અને નાક
३ मनश्च अधिष्ठाय	તેમજ મનનો પણ ઉપરી થઈ
४ अयं विषयान् उपसेवते	આ જીવાત્મા વિષયોનો ઉપ- [ભોગ લે છે.

॥ श्लोकः १० ॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुंजानं वा गुणान्वितम्

विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः

॥ पदानि ॥

कृ. वि. अ. अ. कृ. अ. स.

उत्क्रामन्तम्–स्थितम्-वा+अपि– भुंजानं–वा–गुणान्वितम्–

वि. अ. क्रि. क्रि. स.

विमूढाः + न + अनुपश्यन्ति– पश्यन्ति–ज्ञानचक्षुषः १२

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ उत्क्रामन्तं	મરણ પામતો હોય તે વેળાએ
२ स्थितं वापि	અથવા તો બેઠો હોય તે વેળાએ
३ वा गुणान्वितं सन्तं	અથવા તો ગુણોવડે યુક્ત થઈ
४ भुंजानं	ઉપભોગ લેતો હોય તે ટાણે
५ एनं विमूढाः नानुपश्यन्ति	એને અજ્ઞાનીઓજોઈશકતાનથી
६ ज्ञानचक्षुषः पश्यन्ति	માત્રજ્ઞાનચક્ષુવાળાઓજોઈશકેછે

॥ श्लोकः ११ ॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम्

यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः

॥ पदानि ॥

कृ. स. अ. स. क्रि. ना. वि.

यतन्तः+योगिनः+च+एनम्– पश्यन्ति+आत्मनि+अवस्थितम्

कृ. अ. स. अ. स. क्रि. स.

यतन्तः+अपि+अकृतात्मानः+न+एनम्–पश्यन्ति+अचेतसः १४

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ यतन्तो योगिनश्च	અભ્યાસી એવા યોગીઓ તો
२ एनंआत्मनि अवस्थितं पश्यन्ति	એને ચિત્તમાં બિરાજમાન [થએલો જુવે છે.
३ यतन्तोऽपि	યત્ન કરતાં છતાં પણ
४ अकृतात्मानः	અશુદ્ધ અન્તઃકરણવાળા
५ अचेतसः	જડમતીઓ
६ एनं न पश्यन्ति	એને જોઇ શકતા નથી.

॥ श्लोकः १२ ॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्

यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम्

॥ पदानि ॥

स. स. ना. ना. क्रि. वि.

यत् + आदित्यगतम् – तेजः + जगत्+भासयते+अखिलम्

स. ना. स. अ. ना. स. ना. क्रि. त.

यत्+चन्द्रमसि–यत्+च+अग्नौ- तत्–तेजः+विद्धि–मामकम् १५

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ यत् आदित्यगतं तेजः	જે સૂર્યમાં રહેલું તેજ
२ अखिलं जगत् भासयते	આખા જગતને પ્રકાશિત કરે છે
३ यत् चन्द्रमसि यच्च अग्नौ	જે ચંદ્રમાં અને જે અગ્નિમાં
४ तत् तेजः मामकं विद्धि	તે તેજ મારૂં જાણ. [તેજ છે

॥ श्लोकः १३ ॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः

॥ पदानि ॥

ना. कृ. अ. ना. क्रि. स. ना.
गाम्–आविश्य–च–भूतानि– धारयामि+अहम्–ओजसा
क्रि. अ. ना. स. ना. कृ. स.
पुष्णामि-च+ओषधीः-सर्वाः– सोमः+भूत्वा–रसात्मकः १४

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ गां आविश्यच	તેમજ પૃથ્વીમાં પેસીને
२ ओजसा	પોતાના તેજથી
३ अहं भूतानि धारयामि	હું પ્રાણીઓને ધારણ કરૂં છું,
४ रसात्मकः सोमो भूत्वा	રસસ્વરૂપી સોમ થઇને
५ सर्वाः ओषधीः पुष्णामि	સર્વ ઔષધીનું પોષણ હું કરૂં છું.

॥ श्लोकः १४ ॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम्

॥ पदानि ॥

स. ना. कृ. ना. ना. वि.
अहम् – वैश्वानरः + भूत्वा – प्राणिनाम्–देहम्–आश्रितः–
म. क्रि. ना. स
प्राणापानसमायुक्तः–पचामि + अन्नम्–चतुर्विधम् १०

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ अहं वैश्वानरो भूत्वा	હું જઠરાગ્નિ થઈ
२ प्राणिनां देहं आश्रितः सन्	પ્રાણીઓના દેહનો આશ્રયકરી
३ प्राणापान समायुक्तः सन्	પ્રાણ અને અપાનથી યુકત થઈ
४ चतुर्विधं अन्नं पचामि	ચાર પ્રકારનું અનાજ પચાવુંછું.

॥ श्लोकः १५ ॥

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तःस्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेवचाहम्

॥ पदानि ॥

स. अ. स. ना. वि. त. ना.
सर्वस्य – च + अहम्–हृदि – संनिविष्टः+मत्तः–स्मृतिः+
ना. ना. अ. ना. अ. स. स. अ.
ज्ञानम्–अपोहनम् – च–वेदैः+च– सर्वैः+अहम्–एव–
कृ. स. स. अ. अ. स.
वेद्यः+वेदान्तकृत्+वेदवित् +एव–च+ अहम् २१

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ अहंच	વળી હું
२ सर्वस्य हृदि संनिविष्टः	સૌના હૃદયમાં પેઠેલો છું
३ मत्तः स्मृतिः	મારાથી સ્મરણ
४ ज्ञानं अपोहनंच	જ્ઞાન અને અજ્ઞાન પણ થાય છે
५ सर्वैः वेदैश्च	તેમજ સર્વે વેદોવડે
६ अहमेव वेद्यः	હું જાણવા યોગ્ય છું
७ वेदान्तकृत्	વેદાન્ત શાસ્ત્ર રચવાવાળો
८ वेदविच्च अहमेव	અને વેદને જાણવાવાળો હુંજ છું.

॥ श्लोकः १६ ॥

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एवच
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते

॥ पदानि ॥

स. स. ना. ना. वि. अ. स. अ. अ.
द्वौ + इमौ – पुरुषौ – लोके– क्षरः+च+अक्षरः+एव–च
वि. स. ना. स. स. क्रि.
क्षरः–सर्वाणि-भूतानि-कूटस्थः+ अक्षरः+उच्यते १५

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ लोके इमौ द्वौ पुरुषौ	લોકમાં આ બે પુરૂષો છે
२ क्षरश्चाक्षर एवच	એક ક્ષર અને બીજો અક્ષર
३ सर्वाणि भूतानि क्षरः	સર્વ ભૂતો તે ક્ષર પુરૂષ
४ कूटस्थः अक्षरः उच्यते	અને પ્રકૃતિ તે અક્ષર પુરૂષ [કહેવાય છે.

॥ श्लोकः १७ ॥

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः

॥ पदानि ॥

वि. ना. अ. स. ना. अ. वि.
उत्तमः–पुरुषः+तु+अन्यः– परमात्मा+इति+उदाहृतः
स. स. कृ. क्रि. स. ना.
यः+लोकत्रयम्–आविश्य– बिभर्ति+अव्ययः+ईश्वरः १३

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ उत्तमः पुरुषस्तु अन्यः	ઉત્તમ પુરૂષતો જુદોજ છે
२ परमात्मेति उदाहृतः	જેને પરમાત્મા એમ નામ અપાય
३ यो लोकत्रयं आविश्य	જે ત્રણે લોકમાં પેસી [છે
४ बिभर्ति	ધારણ અને પોષણ કરે છે
५ यः अव्ययः ईश्वरः	જે અવ્યય અને ઈશ્વર છે.

॥ श्लोकः १८ ॥

यस्मात् क्षरमतीतोऽह मक्षरादपि चोत्तमः
अतोऽस्मि लोके वेदेच प्रथितः पुरुषोत्तमः

॥ पदानि ॥

म. वि. वि. म. स. अ. अ. वि.
यस्मात् – क्षरम् – अतीतः + अहम्–अक्षरात्+अपि–च+उत्तमः
त. क्रि. ना. ना. अ. वि. ना.
अतः+अस्मि-लोके–वेदे–च– प्रथितः – पुरुषोत्तमः १५

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ यस्मात्	જે કારણથી
२ अहं क्षरं अतीतः	હું ક્ષર કરતાં પર છું
३ अक्षरादपि च उत्तमः	અને અક્ષર કરતાં પણ ઉત્તમ છું
४ अतः	એટલા માટે
५ लोके वेदे च	લોકમાં તેમજ વેદમાં
६ पुरुषोत्तम इति	પુરૂષોત્તમ આ નામથી
७ प्रथितः अस्मि	હું પ્રસિદ્ધ થયો છું

॥ श्लोकः १९ ॥

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम्
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत

॥ पदानि ॥

स. स. अ. स. क्रि. स.
यः+माम्—एवम्—असंमूढः+ जानाति—पुरुषोत्तमम्
स. स. क्रि. स. स. न.
सः+सर्ववित्+भजति—माम्— सर्वभावेन—भारत १२

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ असंमूढः यः	મોહરહિત એવો જે કોઈ [જાણે
२ एवं मां पुरुषोत्तमं जानाति	એવી રીતે મને પુરૂષોત્તમ એમ
३ हे भारत	હે ભરતકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ
४ सः सर्ववित्	તે સર્વવેત્તા પુરૂષ [અર્જુન
५ मां सर्वभावेन भजति	મને સર્વ ભાવથી ભજે છે.

॥ श्लोकः २० ॥

इति गुह्यतमं शास्त्र मिदमुक्तं मयानघ
एतद्बुध्वा बुद्धिमान् स्यात् कृतकृत्यश्च भारत

॥ पदानि ॥

अ. त. ना. स. वि. स. स.
इति–गुह्यतमम्–शास्त्रम्–इदम्– उक्तम्–मया+अनघ
म. कृ. त. क्रि. स. अ. त.
एतत् + बुध्वा – बुद्धिमान् – स्यात्-कृतकृत्यः+च-भारत१४

॥ अन्वयः ॥

संस्कृतम्	ગુજરાતી
१ हे अनघ	હે નિષ્પાપ અર્જુન
२ इति मया उक्तम्	એવી રીતે મેં કહેલું
३ इदं शास्त्रं गुह्यतमम्	આ શાસ્ત્ર અત્યન્ત ગુહ્ય છે
४ हे भारत	હે ભરતવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ
५ एतत् बुध्वा	આ શાસ્ત્રને જાણવાથી [અર્જુન
६ बुद्धिमान् स्यात्	માણસ બુદ્ધિશાળી થાય છે
७ कृतकृत्यश्च स्यात्	અને મુક્ત થઈ જાય છે.

॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

॥ पदकृत्यम्. ॥

॥ श्लोक १ ॥

१ उवाच– ब्रूञ्–व्यक्तायां वाचि, ब्रवीति ब्रूतः ब्रुवन्ति.

२ ऊर्ध्वमूलम् – ऊर्ध्वं+ मूलं यस्य सः– ऊर्ध्वमूलः, तम्.

३ अधःशाखम् – अधः+ शाखाः यस्य सः=अधःशाखः, तम्.

४ प्राहुः – ब्रूञ् – व्यक्तायां वाचि, ब्रवीति ब्रूतः ब्रुवन्ति.

५ अव्ययम् – न विद्यते + व्ययः यस्य सः=अव्ययः, तम्.

६ वेद – विद – ज्ञाने, वेत्ति वित्तः विदन्ति.

७ वेदवित् – वेदं वेत्तीति.

॥ श्लोक २ ॥

१ गुणप्रवृद्धाः – गुणैः + प्रवृद्धाः = गुणप्रवृद्धाः.

२ विषयप्रवालाः–विषयाः+ प्रवालाः यासां ताः=विषयप्रवालाः.

३ कर्मानुबन्धीनि–कर्म+अनुबन्धुं शीलं येषां तानि=कर्मानुबन्धीनि.

४ मनुष्यलोके-मनुष्याणां+लोकः= मनुष्यलोकः, तस्मिन्.

॥ श्लोक ३ ॥

१ उपलभ्यते – डुलभष् = प्राप्तौ, लभते.

२ सुविरूढमूलं–सुष्टु+विरूढानि= सुविरूढानि, सुविरूढानि+ मूलानि यस्य सः=सुविरूढ मूलः, तम्.

३ असंगशस्त्रेण–न+संगः= असंगः, असंग एव+शस्त्रं=असंगशस्त्रं, तेन.

४ छित्त्वा – छिदिर्–द्वैधी करणे, छिनत्ति छिन्तः छिन्दन्ति.

॥ श्लोक ४ ॥

१ परिमार्गितव्यम्–मृग–अन्वेषणे मृगयते.

२ निवर्तन्ति – वृतु–वर्तने, वर्तते.

३ प्रपद्ये–पद–गतौ, पद्यते.

॥ श्लोक ५ ॥

१ निर्मानमोहाः—मानश्च+मोहश्च=मानमोहौ, निर्गतौ + मानमोहौ येभ्यस्ते= निर्मानमोहाः.

२ जितसंगदोषाः — संगात् + दोषाः=संगदोषाः,जिताः+संगदोषाः यैस्ते=जितसंगदोषाः.

३ अध्यात्मनित्याः — आत्मनि + इति=अध्यात्मम्. अध्यात्मम् + नित्याः=अध्यात्मनित्याः.

४ विनिवृत्तकामाः —विनिवृत्ताः + कामाःयेभ्यस्ते=विनिवृत्तकामाः.

५ सुखदुःखसंज्ञैः — सुखानिच + दुःखानिच=सुखदुःखानि. सुख दुःखानि + संज्ञाःयेषां तानि= सुखदुःखसंज्ञानि, तैः.

६ गच्छन्ति=गम्लृ—गतौ—गच्छति.

७ अमूढाः=न+मूढाः=अमूढाः.

॥ श्लोक ६ ॥

१ भासयते—भासृ—दीप्तौ, भासते (णिच्).

॥ श्लोक ७ ॥

१ जीवलोके -- जीवानां+ लोकः= जीवलोकः, तस्मिन्.

२ जीवभूतः—जीव इव=जीवभूतः.

३ सनातनः— सना—भावः=सनातनः.

४ मनःषष्ठानि — मनः+षष्ठं येषु, तानि=मनःषष्ठानि.

५ कर्षति—कृष्—विलेखने.

॥ श्लोक ८ ॥

१ अवाप्नोति -- आप्लृ — व्याप्तौ. आप्नोति, आप्नुतः आप्नुवन्ति.

२ उत्क्रामति—क्रमु—पाद विक्षेपे.

३ गृहीत्वा—गृह्र—ग्रहणे, गृह्णाति गृह्णीतः गृह्णन्ति.

४ या—प्रापणे, याति यातः यान्ति.

॥ श्लोक ९ ॥

१ अधिष्ठाय— ष्ठा — गतिनिवृत्तौ, तिष्ठति.

२ उपसेवते—षेवृ—सेवने.

॥ श्लोक १० ॥

१ उत्क्रामन्तम् – उत्क्रामतीति= उत्क्रामन्, तं.

२ भुंजानम्–भुंक्ते इति=भुंजानः, तं. भुज्– पालनाभ्यवहारयोः, भुंक्ते भुंजाते भुंजते.

३ गुणान्वितम्–गुणैः+अन्वितः= गुणान्वितः, तं.

४ अनुपश्यन्ति– दृशिर्–प्रेक्षणे, पश्यति.

५ ज्ञानचक्षुषः– ज्ञानमेव + चक्षुः येषान्ते.

॥ श्लोक ११ ॥

१ यतन्तः – यतन्तीति, यती– प्रयत्ने, यतति, ते.

२ योगिनः– योगः येषामस्तीति.

३ अकृतात्मानः– न + कृतः= अकृतः, अकृतः+आत्मा यैस्ते.

४ अचेतसः – नविद्यते + चेतः येषान्ते.

॥ श्लोक १२ ॥

१ आदित्यगतम्–आदित्यं+गतं= आदित्यगतं.

२ विद्धि–विद–ज्ञाने, वेत्ति वित्तः विदन्ति.

३ मामकम्–मम इदम्=मामकम्.

॥ श्लोक १३ ॥

१ गाम् – गौः गावौ गावः

२ आविश्य – विश – प्रवेशने, विशति.

३ धारयामि – धृञ् – धारणे, धरति (णिच्).

४ पुष्णामि–पुष्–पुष्टौ, पुष्णाति पुष्णीतः पुष्णन्ति.

५ भूत्वा - भू– सत्तायां, भवति.

६ रसात्मकः–रसएव + आत्मा यस्य सः = रसात्मकः.

॥ श्लोक १४ ॥

१ प्राणिनाम् – प्राणाः येषां सन्तीति=प्राणिनः, तेषाम्.

२ प्राणापानसमायुक्तः— प्राणश्च+अपानश्च=प्राणापानौ, प्राणापानाभ्यां+समायुक्तः=प्राणापानसमायुक्तः.

३ पचामि—डुपचष्—पाके, पचति.

४ चतुर्विधम्—चतस्रः + विधाः यस्य तत्=चतुर्विधम्.

॥ श्लोक १५ ॥

१ मत्तः— मत्— इति = मत्तः.

२ वेद्यः— वेदितुं योग्यः= वेद्यः.

३ वेदान्तकृत्—वेदान्तं करोतीति=वेदान्तकृत्. डुकृञ्—करणे करोति कुरुतः कुर्वन्ति.

॥ श्लोक १७ ॥

१ लोकत्रयम्—लोकानां + त्रयम्.

२ बिभर्ति—डुभृञ्—धारण पोषणयोः बिभर्ति बिभृतः बिभ्रति.

॥ श्लोक १८ ॥

१ अस्मि — अस — भुवि, अस्ति स्तः सन्ति.

२ पुरुषोत्तमः—पुरुषयोः+उत्तमः=पुरुषोत्तमः.

॥ श्लोक १९ ॥

१ असंमूढः—न+संमूढः=असंमूढः

२ जानाति — ज्ञा — अवबोधने, जानाति जानीतः जानन्ति.

३ सर्ववित्—सर्वं वेत्तीति.

४ भजति—भज—सेवायां, भजति.

५ सर्वभावेन — सर्वस्य + भावः=सर्वभावः, तेन.

६ भारत—भरतस्य अपत्यं पुमान्=भारतः, तत्संबुद्धौ, हे भारत.

॥ श्लोक २० ॥

१ गुह्यतमम्—अतिशयेन गुह्यं.

२ अनघ—नविद्यते + अघं यस्य सः=अनघः, तत्संबुद्धौ.

३ बुध्वा—बुध—अवगमने, बोधति.

४ बुद्धिमान्—बुद्धिः अस्यास्तीति.

५ कृतकृत्यः— कृतं + कृत्यं येन सः=कृतकृत्यः.

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।
यतन्तोऽप्य कृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ ११

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।
यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२
गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३
अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४
सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६
उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७
यस्मात् क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः । १८
यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९
इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।
एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात् कृतकृत्यश्च भारत ॥ २०

॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः

श्रीमद्भगवद्गीतापाठशाला.

સર્વે ભગવદ્‌ભકતોને શ્રીમદ્‌ભગવદ્ગીતાના અધ્યયનનો લાભ મળે એવા હેતુથી, આ પાઠશાળા સ્થાપન કરવામાં આવી છે; જેમને કેવળ નિત્ય કર્મમાં પાઠ કરવા માટે ગીતા ભણવાની ઇચ્છા હશે, અથવા જેમને સંસ્કૃત ભાષાનું થોડું જ્ઞાન મેળવી અર્થ સહિત ગીતા શીખવાની મરજી હશે, અથવા જેમને ગીતાશાસ્ત્રનું શ્રવણ કરી રહસ્ય જાણવાની ઉત્કંઠા હશે, એવા સર્વે ભાવિકો માટે આ પાઠશાળામાં પૂર્ણ સગવડ કરવામાં આવી છે.

પાઠશાળાનો વખત:—દરરોજ સવારના મુંબઇ સમય ૮ થી ૧૦ વાગતા સુધી અને સાંજના ૬થી ૯ સુધી ઠરાવેલો છે.

દર એકાદશીની રાત્રે મુંબઈ સમય ૮॥થી ૧૦ સુધી શ્રીમદ્‌ભગવદ્ગીતાનું પ્રવચન (વ્યાખ્યાન) ભાષ્યો તથા સાધુ સત્પુરુષોની ટીકાઓના આધારે ઉત્તમ રીતે કરવામાં આવશે. પછી પારાયણ થશે.

દર રવિવારે સવારના મું. સ. ૮॥થી ૧૦ સુધી ઉપનિષદો તથા શ્રીપાતંજલ યોગદર્શનનું પ્રવચન ભાષ્યાધારે કરવામાં આવશે.

શ્રીમદ્‌ભગવદ્ગીતા જેવું દિવ્ય પુસ્તક અને હાલની આપણી સ્થિતિ આ બેઉ તરફ ધ્યાન આપતાં, અમારી તો પૂર્ણ ખાત્રી છે કે સર્વે વિદ્યાવિનોદી ભગવદ્‌ભકતો આ પાઠશાળાનો લાભ લઇ પોતાને તથા અમોને અવશ્ય કૃતાર્થ કરશે.

આપનો દર્શનાભિલાષી,

પાઠશાળાનું ઠેકાણું—	ડા. જીવનદાસ વલ્લભદાસ
ભાટીઆ નવી મહાજનવાડી,	વ્યવસ્થાપક
ફેટરોડ, સ્મૉલકૉઝ કોર્ટની પાસે.	શ્રીમદ્‌ભગવદ્ગીતા પાઠશાળા

તા. ક.—વિશેષ ખુલાસા માટે વ્યવસ્થાપકને સમક્ષ મળવાની અથવ પત્રદ્વારા પૂછાવવાની કૃપા કરવી.